

ป่าชุมชน: การศึกษาหลักการและแนวทางปฏิบัติทางนิเวศวิทยา
ในการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*

COMMUNITY FOREST: A STUDY OF ECOLOGICAL PRINCIPLES AND
PRACTICES IN COMMUNITY FOREST MANAGEMENT OF MONKS
IN THE NORTHEAST

สนั่น ประเสริฐ

Sanan Prasert

สังเวียน สามีวง

Sangwian Saphang

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Roi Ed Buddhist College, Thailand

พระครูโกศลวิหาคุณ

Phrakru Kosolwiharakhun

ทิพย์ภวิชัย ไสชาติ

Thippavit Saichart

พระครูสุเขตวุฒิกุล

Phrakru Sukhetwutthikhun

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Ubonratchathani Campus, Thailand

E-mail: s.dhammakosa_@hotmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาหลักการและแนวปฏิบัติทางนิเวศวิทยาในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา 2) เพื่อศึกษาแนวปฏิบัติในการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และ 3) เพื่อวิเคราะห์รูปแบบการจัดการป่าชุมชนตามหลักนิเวศวิทยาของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ พื้นที่วิจัย ได้แก่ ป่าชุมชนโคกสี จังหวัดกาฬสินธุ์ ป่าชุมชนโคกใหญ่คำปลากั้ง ป่าชุมชนโคกเขวา จังหวัดร้อยเอ็ด และป่าชุมชนดงใหญ่ จังหวัดมหาสารคาม กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน บุคลากรองค์การปกครองท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้าน ชาวบ้านผู้ใช้ประโยชน์ป่าชุมชน และเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ รวมทั้งสิ้น 25 รูป/คน เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ และสนทนากลุ่มย่อย นำเสนอข้อมูลที่ได้โดยการพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า 1) หลักการและแนวปฏิบัติทางนิเวศวิทยาในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา พบว่า ป่าในพระพุทธศาสนาต้องมีความร่มรื่น เงียบสงบ เหมาะในการ

* Received 26 March 2020; Revised 28 April 2020; Accepted 28 April 2020

ปฏิบัติธรรม พระพุทธองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทหลายข้อเพื่อห้ามภิกษุทำลายระบบนิเวศ เพราะป่าเป็นแหล่งอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค 2) แนวปฏิบัติในการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มี 5 ขั้นตอน คือ 2.1) ค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหา 2.2) วางแผนพัฒนา 2.3) ดำเนินการพัฒนา 2.4) รับผลประโยชน์จากการพัฒนา 2.5) ประเมินผลการพัฒนา 3) วิเคราะห์รูปแบบการจัดการป่าชุมชนตามหลักนิเวศวิทยาของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า 3.1) การฟื้นฟูป่าเสื่อมโทรม เช่น การปลูกป่าทดแทน 3.2) การอนุรักษ์ป่า เช่น การพยายามรักษาป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์อยู่แล้ว 3.3) การต่อต้านความอยุติธรรม เช่น การร่วมกันต่อต้านผู้บุกรุกป่า 3.4) การให้ความรู้ เช่น ให้ความรู้และวิธีการในการรักษาป่า 3.5) การส่งเสริมและพัฒนาป่า เช่น จัดกิจกรรมต่าง ๆ เป็นต้น

คำสำคัญ: หลักการ, แนวปฏิบัติ, การจัดการ, ป่าชุมชน, นิเวศวิทยา

Abstract

The purposes of this research are: 1) to study the ecological principles and practices in Buddhist scriptures; 2) to study the practices in community forest management of monks in the northeast; and 3) to analyze the model of community forest management following the ecological principle of monks in the northeast. It is a qualitative research. The community forest areas of this research include Koke - chi in Kalasin province, Kokeyai-Kamplakang and Koke Khwao in Roi - et province and Dongyai in Makasarakam province. Sampling groups of 25 persons include monks, community leaders, personnel of local government organizations, local sages, villagers benefiting from community forest and officials of the Department of Forestry. Data was gathered through interviews and focused groups. The information is descriptively presented. Findings of this research are as the followings: 1) The ecological principles and practices in Buddhist scriptures; It has been found that the forest in Buddhism must be tranquil, shady and suitable for Dhamma practices. The Buddha designated various rules for monks in abstaining from ecological destruction i.e. because the forest is the source of food, clothing, shelter and medicine: 2) the practices in community forest management of monks in the northeast include 5 stages: 2.1) problem identification and its causes; 2.2) planning for development; 2.3) implementation; 2.4) sharing benefit of the development; 2.5) evaluation of the development: 3) Analysis of the model of community

forest management following the ecological principle of monks in the northeast: The approaches found are: 3.1 restoration of degraded forest such as reforestation; 3.2 forest conservation such as conserving the existing fertile forest; 3.3) countering injustice such as participation in opposing forest encroachers; 3.4) provision of knowhow such as knowledge and means for forest conservation; and 3.5) forest extension and development through organizing various activities.

Keywords: Principles, Practices, Management, Community Forest, Ecology

บทนำ

ป่าเป็นทรัพยากรที่สำคัญในระบบนิเวศวิทยา เพราะเป็นเสมือนปอดของโลก นอกจากนี้ป่ายังมีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจ เพราะเป็นแหล่งกำเนิดของปัจจัย 4 คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรคของมนุษย์ รวมทั้งสัตว์ด้วย กล่าวได้ว่าการที่มนุษย์และสัตว์สามารถดำรงชีวิตได้อย่างสุขสบายตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันก็เพราะได้อาศัยป่านี้เอง หากขาดป่าก็ไม่อาจเป็นอยู่ได้ หรือเป็นอยู่ได้ด้วยความยากลำบาก ปัจจุบันระบบนิเวศวิทยากำลังถูกทำลายลงเรื่อย ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการอันไม่มีที่สิ้นสุดของมนุษย์ ซึ่งมนุษย์เรียกว่า “การพัฒนา” อย่างไรก็ดีตาม สภาวะการณ์ในปัจจุบันนี้เป็นที่แน่ชัดแล้วว่าเป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน เพราะมีการตัดไม้ทำลายป่ามาก ก่อให้เกิดผลกระทบในภายหลังหลายประการ เช่น ความแห้งแล้ง เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้เกิดจากความเข้าใจผิดและความโลภของมนุษย์นั่นเองสิ่งใดก็ตาม หากต้องการให้มีความยั่งยืนต่อไปในอนาคต จะต้องมีการบริหารจัดการที่ดี แม้ป่าชุมชนก็เช่นเดียวกัน เมื่อมนุษย์รู้จักการใช้ประโยชน์จากป่า ก็ควรที่จะมีการจัดการป่าด้วย เพื่อให้ป่านั้นอำนวยประโยชน์แก่ตนในทางที่ถูกต้องและดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน ในอดีตมนุษย์ก็รู้จักการจัดการป่าแล้ว เช่น การเคารพต่อปูตา การบวชต้นไม้ เป็นต้น นับว่าเป็นกุศโลบายที่ดีในการรักษาป่าของมนุษย์ เพราะสามารถยับยั้งการตัดไม้ทำลายป่าได้ดีในระดับหนึ่ง และปัจจุบันความเชื่อเหล่านี้ก็เป็นผลดีต่อการรักษาป่าให้มีความอุดมสมบูรณ์ เพราะสิ่งดังกล่าวนี้ มนุษย์จำเป็นต้องอาศัยและปฏิสัมพันธ์กับป่าไม้โดยตลอด หากมนุษย์ไปทำลายป่าไม้ ป่าไม้ที่มนุษย์พากันทำลายในลักษณะต่างๆ จะสะท้อนย้อนกลับมาทำลายมนุษย์ได้เช่นเดียวกัน ดังนั้น เมื่อมนุษย์มองสรรพสิ่งเป็นแบบองค์รวม (Holistic) กล่าวคือ มองเห็นว่า ทุกสิ่งในโลกล้วนเชื่อมสมานหรือสอดคล้องเป็นหนึ่งเดียวแล้ว จะเป็นเหตุให้มนุษย์ไม่ทำลายป่าไม้ นอกจากนั้นมนุษย์จะหันมาปกป้องมิให้ถูกทำลาย เพื่อสังคมของมนุษย์และธรรมชาติจะได้ดำรงอยู่อย่างยืนยาวต่อไป (พระมหากษัตริย์ ธรรมมาโศ, 2558)

ประเทศไทยได้มีการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างชัดเจนผ่านแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 พ.ศ. 2504 – พ.ศ. 2509 จนถึงปัจจุบันอยู่ในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจ

และสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 พ.ศ. 2555 – พ.ศ. 2559 การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้นนั้นล้วนแล้วแต่มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับทิศทางการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งสิ้นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 พ.ศ. 2555 – พ.ศ. 2559 ได้กำหนดยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนโดยมีเป้าหมายหนึ่งคือการเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของฐานทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพ โดยรักษาพื้นที่อนุรักษ์ไว้ไม่น้อยกว่าร้อยละ 19 เพิ่มพื้นที่ป่าไม้ให้ได้ร้อยละ 40 ของพื้นที่ประเทศนอกจากนี้ยังมีแนวทางการพัฒนาการคุ้มครองป้องกันรักษาพื้นที่ป่าไม้และเขตอนุรักษ์โดยอนุรักษ์พื้นที่เปราะบางที่มีความสำคัญเชิงนิเวศสร้างพื้นที่เชื่อมต่อระหว่างป่าวางระบบเพื่อแก้ไขปัญหาการบุกรุกถือครองที่ดินในพื้นที่ป่าไม้ควบคุมการใช้ประโยชน์พื้นที่ต้นน้ำและการใช้สารเคมีส่งเสริมเครือข่ายอนุรักษ์และป้องกันการบุกรุกส่งเสริมหลักการชุมชนอยู่ร่วมกับป่าส่งเสริมการจัดการป่าชุมชน ฯลฯ แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์และพื้นที่ทรัพยากรป่าไม้เป็นอย่างมาก (สุชาติ ชูเอน, 2555) โดยทั่วไปแล้วสภาพปัญหาการจัดการป่าชุมชนของพื้นที่วิจัย ได้แก่ ป่าไม้เริ่มลดพื้นที่น้อยลง ชาวบ้านมีความขัดแย้งกับป่าไม้ของรัฐพื้นที่ต้นน้ำถูกบุกรุกทำลายและมีการใช้ประโยชน์ไม่เหมาะสมทำให้เกิดการขาดแคลนน้ำและนำมาซึ่งภัยพิบัติทางน้ำที่รุนแรง เกิดไฟป่าบ่อยครั้ง ทั้งที่เกิดเองโดยธรรมชาติ และเกิดจากการกระทำของมนุษย์เอง จะโดยตั้งใจ หรือไม่ตั้งใจกระทำก็ตาม การใช้ที่ดินป่าไม้ไม่เหมาะสมกับสภาพของพื้นที่ สิ่งทีกล่าวนำข้างต้นคือการขาดองค์ความรู้และขาดระบบในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้มีประสิทธิภาพ จึงเป็นสาเหตุทำให้เกิดปัญหาดังกล่าวได้ ดังนั้นเพื่อแสวงหาแนวร่วมและหาวิธีการจัดการทรัพยากรป่าไม้ให้กลับมา เพื่อให้มีระบบนิเวศวิทยาดีขึ้น จึงควรมีเครือข่ายในการร่วมกันแก้ไขให้ระบบการจัดการป่าชุมชนมีประสิทธิภาพ อันเป็นการส่งเสริมและรักษาป่าให้ยั่งยืนได้ นอกจากนี้ยังรวมถึงปัญหาสภาพความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความแห้งแล้งและการแย่งชิงทรัพยากรจากบุคคลภายนอกชุมชน ทำให้ระบบนิเวศวิทยาเสียสมดุล เกิดภาวะความแห้งแล้ง เพื่อที่จะร่วมกันปลูกไม้โตเร็วในพื้นที่ และต้องร่วมกันหาทางแก้ไขปัญหาดังกล่าวให้เป็นรูปธรรมโดยจะต้องแสวงหาเครือข่ายเป็นแนวร่วมจากนอกชุมชน รวมถึงหน่วยงานของรัฐ และภาคเอกชน ที่ต้องสร้างความรู้และความเข้าใจ (กาญจนา คุ่มทรัพย์, 2558)

ซึ่งบริบทของการจัดการป่าชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะอยู่ที่การวางนโยบายและการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในการร่วมมือกัน ความต้องการของชุมชนเป็นหลักโดยเริ่มต้นวางแผนจากชุมชน และกำกับติดตามตรวจสอบให้เป็นไปตามความต้องการของชุมชนเป็นประการสำคัญ โดยส่วนใหญ่แล้วมักจะได้ถูกติดตามจากขนบธรรมเนียมและประเพณี ที่มีพื้นฐานมาจากความเชื่อด้านศาสนา ความเป็นปราชญ์ชาวบ้าน ที่ควบคู่ไปกับภูมิปัญญาของท้องถิ่น ตามวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนเป็นที่ตั้ง รวมไปถึงการร่วมแรงร่วมใจในการหวงแหนรักษา

ทรัพยากรป่าไม้ของตนเองให้ยั่งยืน บริบทที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ กระบวนการสร้างกลไก การพัฒนาป่าชุมชน ที่ได้จากการกระจายอำนาจของภาครัฐมาสู่ท้องถิ่น เพื่อช่วยกันดูแลรักษา ป่าชุมชนด้วยการให้ความรู้เรื่องป่า และทำความเข้าใจกับประชาชน รวมไปถึงการจัดกิจกรรม ต่างในการกระตุ้น ส่งเสริมให้ประชาชนเห็นความสำคัญของป่าชุมชน และรักป่าเหมือนรัก ครอบครัวของตนเอง

พระสงฆ์คือผู้นำทางจิตวิญญาณของชาวบ้าน เพราะพระสงฆ์ประพัตติตนเป็น แบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิต คือเป็นผู้สั่งสอนชาวบ้านให้รู้จักผิดชอบชั่วดีโดยไม่หวังสิ่งตอบ แทน คือให้ละความชั่ว ตั้งตนอยู่ในคุณงามความดี และพัฒนาจิตของตนให้สงบสุข นอกจากนี้ พระสงฆ์ยังมีบทบาทในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวบ้านให้มีความเป็นอยู่ที่ดีอีกด้วย โดยเฉพาะการแนะนำและเป็นผู้พาชาวบ้านทำกิจกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตด้าน เศรษฐกิจชุมชน เป็นต้น และมักจะทำได้ประสบความสำเร็จกว่าหน่วยงานของรัฐ เพราะ พระสงฆ์ทำด้วยจิตวิญญาณ ทำในฐานะผู้ให้ ไม่ใช่สักแต่ว่าทำตามนโยบายหรือโครงการเท่านั้น ซึ่งโดยมากไม่ค่อยประสบความสำเร็จ ดังนั้นเมื่อพระสงฆ์เข้ามามีบทบาทในการจัดการ ป่าชุมชนจึงเป็นเรื่องที่ดี ซึ่งจะได้เห็นการนำหลักพุทธธรรมมาบูรณาการกับการทำงานเกี่ยวกับการ จัดการป่าชุมชน ซึ่งถือว่าเป็นองค์ความรู้แบบผสมผสานระหว่างศาสตร์สมัยใหม่และ พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะหลักการของพระพุทธศาสนาจะอำนวยความสะดวกในระยะยาว ไม่มีผลกระทบเหมือนกับแนวคิดหรือหลักการตามศาสตร์สมัยใหม่ (พระครูพิพิธจารุธรรม และ คณะ, 2557)

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีพระสงฆ์ที่มีบทบาทโดดเด่นในการจัดการป่าชุมชน เช่น พระคำเขียน สุวณฺโณ เป็นต้น ปัจจุบันมีพระสงฆ์ที่สืบทอดอุดมคติในการทำงานของท่าน หลายรูป เช่น พระไพศาล วิสาโล แห่งวัดป่าสุคโต อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ เป็นต้น โดยเฉพาะจังหวัดร้อยเอ็ดมีป่าชุมชนในทะเบียนทั้งสิ้น 253 แห่ง มีพื้นที่ทั้งสิ้น 47,909 ไร่ 3 งาน 69 ตารางวา (กรมป่าไม้, 2560) และเป็นพื้นที่ที่มีกรณีการจัดการป่าชุมชนที่มีความโดดเด่นระดับแนวหน้าของประเทศ คือป่าชุมชนหนองบัว อำเภอสุวรรณภูมิ ซึ่งปัจจุบันได้รับรางวัล โล่สีเขียว ซึ่งเป็นสิ่งยืนยันถึงความสำเร็จในการจัดการป่า นอกจากนี้วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด ก็ได้ทำความตกลงร่วมมือกับเครือข่ายป่าชุมชนในเขตจังหวัดร้อยเอ็ด เช่น ป่าชุมชนโรงเรียน ศรีธวัชบุรี เป็นต้น ดังนั้นเพื่อเป็นการพัฒนางานด้านการจัดการป่าชุมชนในระดับที่สูงขึ้นไป คณะผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาหลักการและแนวปฏิบัติทางนิเวศวิทยาในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาแนวปฏิบัติในการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

3. เพื่อวิเคราะห์รูปแบบการจัดการป่าชุมชนตามหลักนิเวศวิทยาของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งประกอบได้ด้วยขอบเขตด้านเนื้อหา ขอบเขตด้านพื้นที่ ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยมีรายละเอียดของวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. **ขอบเขตด้านเนื้อหา** มุ่งเน้นศึกษาหลักการและแนวปฏิบัติทางนิเวศวิทยาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ในส่วนเนื้อหาเชิงพื้นที่ มุ่งเน้นศึกษาแนวปฏิบัติในการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

2. **ขอบเขตด้านพื้นที่** ประกอบด้วย 1) จังหวัดร้อยเอ็ด ได้แก่ ป่าชุมชนบ้านเขวโคก-บ้านเขวพัฒนา ตำบลสระบัว อำเภอบุณฑล และป่าชุมชนโคกใหญ่คำปลากั้ง อำเภอนาทอง 2) จังหวัดมหาสารคาม คือ ป่าชุมชนป่าโคกใหญ่ อำเภอนาทอง 3) จังหวัดกาฬสินธุ์ คือ ป่าชุมชนโคกสี ตำบลหนองห้าง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

3. ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

3.1 **ขอบเขตด้านประชากร** ขอบเขตด้านประชากรนี้ได้แก่ กลุ่มพระสงฆ์ 16 รูป กลุ่มผู้นำชุมชน 16 กลุ่ม บุคลากรขององค์การปกครองท้องถิ่น 32 คน กลุ่มของคณะกรรมการป่าชุมชน 16 คน และกลุ่มของประชาชนทั่วไป 32 คน เฉพาะผู้ที่อยู่ในพื้นที่ทำการวิจัย (อยู่ในขอบเขตพื้นที่ตามกรอบที่กำหนด)

3.2 **ขอบเขตด้านกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ** สำหรับขอบเขตด้านกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญนี้ ผู้วิจัยได้อาศัยหลักการและวิธีการเลือกแบบเจาะจง ผู้วิจัยจะพิจารณาเลือกเฉพาะผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับการจัดการป่าชุมชนทั้ง 3 พื้นที่นี้เป็นหลัก โดยจะเลือกผู้ที่มีบทบาทในการบริหารจัดการป่าชุมชนมีอำนาจให้คุณและโทษแก่การส่งเสริมรักษาป่าชุมชน รวมถึงผู้ที่ใช้ประโยชน์จากการบริหารจัดการป่าชุมชนด้วย เพราะเป็นผู้เข้าใจการจัดการป่าชุมชนดีที่สุด ซึ่งเมื่อพิจารณาเลือกแล้วได้กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งสิ้น จำนวน 25 รูป/คน โดยแบ่งเป็นกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์ และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในการเสวนากลุ่ม ดังนี้

ก. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์

1. พระสงฆ์ 8 รูป
 2. ผู้นำชุมชน 4 คน
 3. บุคลากรขององค์การปกครองท้องถิ่น 4 คน
 4. คณะกรรมการป่าชุมชน 4 คน
 5. ประชาชนทั่วไป 5 คน
- รวมทั้งสิ้น จำนวน 25 รูป/คน

ข. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลในการเสวนากลุ่ม

1. พระสงฆ์ผู้เป็นเจ้าของพื้นที่การวิจัย 4 รูป
 2. คณะกรรมการปาฐมชน 4 คน
- รวมทั้งสิ้น 8 รูป/คน (คัดเลือกจากกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์)

หลังจากนำข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้าเอกสารและข้อมูลภาคสนามมาตรวจสอบให้ถูกต้อง เพื่อวิเคราะห์ในเชิงสังเคราะห์เนื้อหา อธิบายความให้เห็นข้อเท็จจริง และนำหลักการและแนวปฏิบัติทางนิเวศวิทยาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา และแนวปฏิบัติในการจัดการปาฐมชนของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มาวิเคราะห์เชิงพรรณนาเพื่อนำเสนอให้เป็นแนวทางการบริหารจัดการปาฐมชน จากนั้นนำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์มาเรียบเรียงเขียนเป็นความเรียงแบบพรรณนาตามโครงสร้างเนื้อหา นำข้อมูลทั้งหมดมาสรุปอภิปรายผล ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ และนำเสนอผลการวิจัยเผยแพร่ต่อสาธารณะเป็นลำดับต่อไป

4. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ เป็นแบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเองและพัฒนาจากแบบสอบถามการวิจัยอื่น ๆ โดยมีกรอบของการสร้างเป็นไปตามความมุ่งหมายของการวิจัย และเครื่องมือการวิจัยอีกส่วนหนึ่งจะเป็นแบบสัมภาษณ์ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Non Structured Interview) โดยสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างแบบสัมภาษณ์ในการวิจัย โดยศึกษาเอกสารวิชาการจากงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องโดยมีขั้นตอนดังนี้

- 4.1 ศึกษารูปแบบและโครงสร้างแบบสัมภาษณ์ตามแนวคิดของงานวิจัย
- 4.2 ดำเนินการสร้างสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง
- 4.3 นำแบบสัมภาษณ์ที่สร้างเสร็จแล้ว เสนอผู้ทรงคุณวุฒิ นำข้อเสนอแนะมาปรับปรุงแก้ไขให้เครื่องมือมีความสมบูรณ์ และให้อาจารย์ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบอีกครั้ง
- 4.4 เมื่อตรวจสอบเครื่องมือที่มีความสมบูรณ์เรียบร้อยแล้ว จึงนำแบบสัมภาษณ์นั้นไปใช้สัมภาษณ์กับกลุ่มตัวอย่าง เพื่อนำไปเป็นฐานข้อมูลในการวิเคราะห์หาองค์ความรู้ใหม่ สภาพปัญหาหลักการและแนวปฏิบัติทางนิเวศวิทยาในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เพื่อศึกษาแนวปฏิบัติในการจัดการปาฐมชนของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และวิเคราะห์รูปแบบการจัดการปาฐมชนตามหลักนิเวศวิทยาของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ผลการวิจัย

1. **หลักการและแนวปฏิบัติทางนิเวศวิทยาในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา** ที่ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้ามาทั้งหมด จะไม่ได้มุ่งเน้นเพื่อสอนเรื่องนิเวศโดยตรงก็ตาม เพราะไม่ได้เป็นไปเพื่อการพ้นจากทุกข์ แต่ก็สามารถศึกษาในเชิงนิเวศได้ ซึ่งพระพุทธศาสนาสอนว่า ป่าเป็นสถานที่เงียบสงบ เหมาะแก่การปฏิบัติธรรม ป่าเป็นแหล่งอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค พระพุทธเจ้าทรงอาศัยป่าในการบำเพ็ญเพียรจนถึงบรรลุโพธิญาณ ตรัสรู้เป็นศาสดาเอกของโลก ทรงบัญญัติสิกขาบทหลายสิกขาบทเพื่อให้ภิกษุไม่ทำลายระบบนิเวศ และทรงสอนธรรมโดยอาศัยธรรมชาติ

2. **แนวปฏิบัติในการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ** พบว่าแนวปฏิบัติในการจัดการป่าชุมชน ได้แก่ กิจกรรมในการอนุรักษ์ป่าชุมชน ได้แก่ 1) การปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติในวันแม่แห่งชาติ โดยเฉพาะป่าโคกใหญ่คำปลากั้งมีกิจกรรมการปลูกป่าที่โดดเด่นกว่าที่อื่น เพราะชาวบ้านต้องการฟื้นฟูป่าที่เสื่อมโทรม 2) การบวชป่า เป็นกิจกรรมที่นิยมทำกับป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์พอสมควร เพราะนิยมบวชต้นไม้ใหญ่ เป็นอุบายเพื่อการป้องกันลักลอบตัดต้นไม้ เพราะสัญลักษณ์ของผ้าเหลืองจะช่วยเตือนใจให้คนทำผิดรู้สึกละอายใจหรือเกรงกลัวต่อบาปกรรม กิจกรรมดังกล่าวนี้ป่าโคกใหญ่คำปลากั้งทำเป็นประจำเกือบทุกปี โดยมีพระครูสุวรรณโพธิ์ภิบาล เจ้าคณะอำเภอโพธิ์ทอง เป็นแกนนำสำคัญของชาวบ้าน ส่วนป่าโคกชี มีพระครูสถิตธรรมาภรณ์ เจ้าคณะตำบลหนองห้าง เป็นแกนนำ 3) การสำรวจพันธุ์ไม้และพืชสมุนไพร ป่าชุมชนโคกป่าชี ป่าชุมชนดงใหญ่ และป่าชุมชนโคกเขว ได้มีการสำรวจพันธุ์ไม้ เพื่อจัดทำบัญชีพันธุ์ไม้ นอกจากนี้ยังมีการสำรวจพืชสมุนไพรเพื่อทำบัญชีพืชสมุนไพร 4) การจัดงานประจำปี ป่าโคกใหญ่มีการจัดมหกรรมเห็ดป่า ช่วงเดือนสิงหาคม เป็นประจำทุกปี เห็ดที่ชาวบ้านเก็บมาขายในงานมหกรรม เช่น เห็ดโคน เห็ดระโงก เห็ดผึ้ง เห็ดโค เห็ดน้ำหมาก เห็ดเผาะ เห็ดถ่าน เป็นต้น ในงานนี้มีการประกวดธิดาเห็ดด้วย ได้รับความสนใจจากชาวบ้านใกล้เคียงและอำเภอใกล้เคียงมาร่วมงานมากพอสมควร 5) การเข้าค่ายศึกษาป่าชุมชน เช่น คณะครูโรงเรียนบ้านโคกเขวนำนักเรียนเข้าค่ายศึกษาระบบนิเวศของป่าโคกเขวมีการสำรวจและบันทึกชนิดของต้นไม้และสมุนไพร ตลอดจนอธิบายการเจริญเติบโต และประโยชน์หรือสรรพคุณของสมุนไพรด้วย

3. **การวิเคราะห์รูปแบบการจัดการป่าชุมชนตามหลักนิเวศวิทยาของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ** จากผลการวิจัยพบว่าป่าชุมชนที่พระสงฆ์มีบทบาทโดดเด่นในการอนุรักษ์คือโคกใหญ่คำปลากั้ง คือมีพระครูสุวรรณโพธิ์ภิบาล เจ้าคณะอำเภอโพธิ์ทอง เป็นผู้นำพาชาวบ้านทำกิจกรรม สามารถขอความร่วมมือชาวบ้านและหน่วยงานรัฐได้ ส่วนป่าโคกชีมีพระครูสถิตธรรมาภรณ์ เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน รูปแบบการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นการต่อต้าน การให้ความร่วมมือ การให้ความรู้ และการส่งเสริม 1) การฟื้นฟูป่าเสื่อมโทรม เป็นการปลูกป่าทดแทนป่าที่ถูกทำลายจนเสื่อม

โทรม เช่น ป่าโคกใหญ่คำปลากั้ง เป็นต้น 2) การอนุรักษ์ป่า เป็นการรักษาป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์อยู่แล้วให้มีความสมบูรณ์ต่อไป ป้องกันไม่ให้เกิดการทำลายป่าทั้งทางตรงและทางอ้อม 3) การต่อต้านความอยู่ดีมีสุข เป็นรูปแบบที่เกิดขึ้นที่ป่าชุมชนโคกเขาวาเท่านั้น เพราะการจัดการป่าชุมชนมีจุดเริ่มต้นมาจากการต่อต้านการบุกรุกป่าชุมชนออกเอกสารสิทธิ์ครอบครอง เป็นที่ดินส่วนบุคคล ชาวบ้านจึงเรียกร้องความเป็นธรรม แม้ชาวบ้านไม่อาจเรียกร้องผืนป่าที่ถูกบุกรุกคืนมาได้ แต่อย่างน้อยก็ได้ป้องกันผืนป่าถูกบุกรุกมากกว่านี้ 4) การให้ความรู้ เป็นการสอนหรือแนะนำวิธีปฏิบัติที่ก่อให้เกิดความยั่งยืน ใช้หรืออำนวยความสะดวกให้โดยไม่รู้จักหมดสิ้น รูปแบบการให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดการป่า เช่น การอบรม สัมมนา เป็นต้น ที่ป่าชุมชนดงใหญ่คำปลากั้ง พระครูสุวรรณโพธิ์บาล และพ่อบัณฑิต อัคระปะชะ เป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญเรื่องการจัดการป่าชุมชน ได้รับการยอมรับว่าเป็นปราชญ์ชาวบ้าน เพราะทำงานเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าชุมชนมาเป็นเวลาหลายปีแล้ว ท่านทั้งสองได้เป็นวิทยากรให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนอยู่เสมออันว่าเป็นบุคลากรที่ทรงคุณค่าของกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนในปัจจุบัน 5) การส่งเสริมและพัฒนา พระสงฆ์มีบทบาทในการส่งเสริมการจัดการป่าที่โดดเด่นกว่าหน่วยงานราชการเสียอีก เพราะท่านเป็นผู้เสียสละอย่างแท้จริง ทำเพราะเล็งเห็นประโยชน์ที่คนในชุมชนจะได้รับทั้งในปัจจุบันและอนาคต ไม่ใช่เพียงเพราะทำตามหน้าที่เหมือนกับหน่วยงานราชการ ซึ่งมักไม่ค่อยติดตามผลของการทำงาน พระสงฆ์จะเป็นผู้นำพาชาวบ้านปลูกป่า บวชป่า และกิจกรรมอื่นๆ เกี่ยวกับป่าเอง งบประมาณได้จากการบริจาคที่เกิดจากความเคารพศรัทธาในตัวท่านเอง เพราะคนบริจาคเล็งเห็นว่าเงินของพวกเขาจะถูกใช้อย่างคุ้มค่า ส่วนหนึ่งได้จากการสนับสนุนของหน่วยงานรัฐ ส่วนหนึ่งท่านบริจาคเพิ่มเติมเอง กิจกรรม/โครงการที่จัดว่าเป็นการส่งเสริมและพัฒนากิจการป่าชุมชน เช่น การปลูกป่า บวชป่า เข้าค่ายศึกษาป่า จัดงานประจำปี เป็นต้น

อภิปรายผล

ในการวิจัยเกี่ยวกับหลักการและแนวทางปฏิบัติทางนิเวศวิทยาในการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีอภิปรายผลการวิจัย ดังนี้

1. หลักการและแนวปฏิบัติทางนิเวศวิทยาในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ป่าตามหลักการและแนวปฏิบัติทางนิเวศวิทยาในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา โดยส่วนใหญ่แล้วมักจะเป็นสถานที่เงียบสงบ เหมาะแก่การปฏิบัติธรรม ป่าเป็นแหล่งอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค พระพุทธเจ้าทรงอาศัยป่าในการบำเพ็ญเพียรจนถึงบรรลุโพธิญาณ ตรัสรู้เป็นศาสดาเอกของโลก ทรงบัญญัติสิกขาบทหลายสิกขาบทเพื่อให้ภิกษุไม่ทำลายระบบนิเวศ และทรงสอนธรรมโดยอาศัยธรรมชาติ สอดคล้องกับงานวิจัยของหนูเคน จันทาง ได้ทำการวิจัยเรื่องการศึกษาแบบและวิธีการฟื้นฟูวัฒนธรรมความเชื่อในการจัดการป่าชุมชน ตำบลสีชมพู อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดขอนแก่น พบว่า ในอดีตชุมชนมีการอนุรักษ์ป่า โดยการพึ่งพาอย่างยั่งยืน

แฝงอยู่ในรูปแบบของข้อห้าม ข้อปฏิบัติต่าง ๆ ตามหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา และมีแนวคิดในการอนุรักษ์ป่าทางพระพุทธศาสนาของวัดป่าในป่าโคกพนังใหญ่ ที่แสดงออกมาในรูปของการขยายเขตอภัยทานของวัดป่าบ้านป่าน เพื่อรักษาระบบนิเวศวิทยาให้เกิดความสมดุลซึ่งกันและกัน ทำให้ชุมชนเกิดจิตศรัทธาและปฏิบัติตาม การจัดพิธีบวชป่า ทำให้คนในชุมชนไม่เข้าไปใช้ประโยชน์หรือเข้าไปตัดต้นไม้ทำลายป่าในเขตป่าที่เป็นเขตอภัยทานที่ผ่านพิธีการบวชป่าแล้วแต่อย่างใด อีกทั้งชุมชนยังมีส่วนร่วมในการเข้ามาดูแลหลังจากพิธีการบวชป่า โดยมีความเข้าใจตรงกันว่า บริเวณป่าของวัดที่เป็นเขตอภัยทานนั้น ต้องเป็นป่าที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์ เพื่อให้สัมพันธ์กับการรักษาพระธรรมและพระวินัยของพระสงฆ์ด้วย นอกจากนี้ยังรวมไปถึงการอนุรักษ์ป่าให้ยั่งยืนในลักษณะทางภูมิศาสตร์ คือ ให้เป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ มีความสงบสงัด และให้เป็นแหล่งอาหารในการทำมาหากินของชุมชนตามฤดูกาลต่าง ๆ ได้ เช่น เก็บเห็ดป่าชนิดต่าง ๆ มาประกอบอาหารเพื่อเลี้ยงชีพได้ ให้เป็นที่อยู่อาศัยของพระสงฆ์ และเป็นสวนสมุนไพรในป่าใหญ่ เป็นต้น (หนูเคน จันทาง, 2545)

2. แนวปฏิบัติในการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

พบว่า แนวปฏิบัติในการจัดการป่าชุมชน ได้แก่ กิจกรรมในการอนุรักษ์ป่าชุมชน ได้แก่

- 1) การปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติในวันแม่แห่งชาติ โดยเฉพาะป่าโคกใหญ่คำปลากั้งมีกิจกรรมการปลูกป่าที่โดดเด่นกว่าที่อื่น เพราะชาวบ้านต้องการฟื้นฟูพื้นที่เสื่อมโทรม
- 2) การบวชป่า เป็นกิจกรรมที่นิยมทำกับป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์พอสมควร เพราะนิยมบวชต้นไม้ใหญ่ เป็นอุบายเพื่อการป้องกันลักลอบตัดต้นไม้ เพราะสัญลักษณ์ของผ้าเหลืองจะช่วยเตือนใจให้คนทำผิดรู้สึกละอายใจหรือเกรงกลัวต่อบาปกรรม กิจกรรมดังกล่าวนี้ป่าโคกใหญ่คำปลากั้งทำเป็นประจำเกือบทุกปี โดยมีพระครูสุวรรณโพธิ์ภิบาล เจ้าคณะอำเภอโพนทอง เป็นแกนนำสำคัญของชาวบ้าน ส่วนป่าโคกชี มีพระครูสถิตธรรมาภรณ์ เจ้าคณะตำบลหนองห้าง เป็นแกนนำ
- 3) การสำรวจพันธุ์ไม้และพืชสมุนไพร ป่าชุมชนโคกป่าชี ป่าชุมชนดงใหญ่ และป่าชุมชนโคกเขว ได้มีการสำรวจพันธุ์ไม้ เพื่อจัดทำบัญชีพันธุ์ไม้ นอกจากนี้ยังมีการสำรวจพืชสมุนไพรเพื่อทำบัญชีพืชสมุนไพร
- 4) การจัดงานประจำปี ป่าโคกใหญ่มีการจัดมหกรรมเห็ดป่า ช่วงเดือนสิงหาคม เป็นประจำทุกปี เห็ดที่ชาวบ้านเก็บมาขายในงานมหกรรม เช่น เห็ดโคน เห็ดระโงก เห็ดผึ้ง เห็ดโค เห็ดน้ำหมาก เห็ดเผาะ เห็ดถ่าน เป็นต้น ในงานนี้มีการประกวดธิดาเห็ดด้วยได้รับความสนใจจากชาวบ้านใกล้เคียงและอำเภอใกล้เคียงมาร่วมงานมากพอสมควร
- 5) การเข้าค่ายศึกษาป่าชุมชน เช่น คณะครูโรงเรียนบ้านโคกเขวนำนักเรียนเข้าค่ายศึกษาระบบนิเวศของป่าโคกเขวมีการสำรวจและบันทึกชนิดของต้นไม้และสมุนไพร ตลอดจนอธิบายการเจริญเติบโต และประโยชน์หรือสรรพคุณของสมุนไพรด้วย สอดคล้องกับงานวิจัยของพระอนุสรณ์ ปรุกโกโม ได้ศึกษาเรื่อง ศึกษาการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น ควรนำเอาหลักธรรมต่าง ๆ ของพระพุทธเจ้ามาใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติเพื่อปลูกจิตสำนึกให้ประชาชนเกิดความรักและ

หวงแหนต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พระองค์เล็งเห็นความสำคัญของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างมาก เช่น หลักเมตตาธรรมมีความสำคัญอย่างยิ่ง ที่ทำให้ประชาชนรู้จักเมตตาให้รู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รู้จักรักและหวงแหนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของตนให้สมบูรณ์และยั่งยืนต่อไปในอนาคต หิริ คือหลักธรรมที่ส่งเสริมให้เกิดความไม่เห็นแก่ตัว และโอตตปปะ คือหลักธรรมที่ส่งเสริมให้เกิดความเกรงกลัวต่อภัยที่อาจเกิดขึ้นต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น เมื่อประชาชนเกิดความรักและหวงแหนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ก็ส่งผลให้มีการใช้อย่างคุ้มค่า การใช้ทรัพยากรให้มีประโยชน์สูงสุด การใช้ด้วยปัญญาพิจารณาการใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติอย่างรู้คุณค่าแท้และคุณค่าเทียม เพื่อให้การใช้และหาสิ่งทดแทนที่ขาดหายไป ให้รู้จักใช้แต่ความพอดีไม่ฟุ่มเฟือย เป็นการบริโภคด้วยปัญญา ไม่บริโภคด้วยกิเลสตัณหา เพียงเท่านั้นก็ทำให้มนุษย์ อยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างสันติ ที่มีธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สมบูรณ์และยั่งยืนในอนาคตต่อไป (พระอนุสรณ์ ปรกุกโม, 2558) และสอดคล้องกับงานวิจัยของณัฐวรรณ สุนทรวริทธิโชติ เรื่อง การศึกษาสภาพปัญหาสิ่งแวดล้อมในเขตตำบลสามบัณฑิต : กรณีศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประชาชน พบว่า ประชากรและกลุ่มตัวอย่างยังขาดจิตสำนึกที่จะพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพราะเมื่อศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างการมีส่วนร่วม การบำรุงรักษาและการมีจิตสำนึกในการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สามารถพยากรณ์ได้ว่าการมีส่วนร่วม การบำรุงรักษา มีอิทธิพลต่อการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยที่การมีจิตสำนึกไม่มีอิทธิพลใด ๆ ต่อการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเลย (ณัฐวรรณ สุนทรวริทธิโชติ, 2556) แนวปฏิบัติในการจัดการป่าชุมชนในประเด็นนี้ การจัดการป่าชุมชนโดยมากเป็นการทำงานของกลุ่มผู้ใหญ่ ยังขาดการสร้างกลุ่มจิตอาสาเยาวชนเพื่อสืบทอดอุดมการณ์ของตน เมื่อเป็นเช่นนี้หากหมดยุคของตนแล้วการจัดการป่าชุมชนอาจเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่แย่ลง หรืออาจถึงขั้นไม่มีก็ได้ เพราะเด็กทุกคนนี้ถูกครอบงำโดยวัตถุนิยม จำเป็นที่ต้องได้รับการปลูกจิตสำนึกให้เห็นคุณค่าของวิถีชุมชนที่เป็นรากเหง้าของตนโดยเร่งด่วนก่อนที่จะทุกอย่างจะเลวร้ายมากไปกว่านี้ วิถีประชาแบบชุมชนจะช่วยกลมเกลียวจิตใจของพวกเขาให้รักความสงบ และเป็นอยู่ได้ด้วยความสุขในยุคที่โลกเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ดังนั้นจึงสมควรที่จะสร้างกลุ่มเยาวชนจิตอาสาอนุรักษ์ป่าชุมชนเพื่อสืบทอดอุดมการณ์ของคนในชุมชนให้มีความยั่งยืนต่อไป ซึ่งมีผลดีหลายอย่าง เช่น เป็นการปลูกฝังเยาวชนให้มีใจเสียสละ รู้รักสามัคคี รู้จักการทำงานเป็นทีมและมีใจรักและหวงแหนในทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนที่บรรพบุรุษรักษาสืบต่อมาเป็นเวลาช้านาน

3. วิเคราะห์รูปแบบการจัดการป่าชุมชนตามหลักนิเวศวิทยาของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่าป่าชุมชนที่พระสงฆ์มีบทบาทโดดเด่นในการอนุรักษ์คือโคกใหญ่คำปลาแก้ว คือมีพระครูสุวรรณโพธิ์ภิบาล เจ้าคณะอำเภอโพธิ์ทอง เป็นผู้นำพาชาวบ้านทำกิจกรรม สามารถขอความร่วมมือชาวบ้านและหน่วยงานรัฐได้ ส่วนป่าโคกขมิ้นพระครูสถิตธรรม-

มาภรณ์ เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน รูปแบบการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นการต่อต้าน การให้ความร่วมมือ การให้ความรู้ และการส่งเสริม 1) การฟื้นฟูป่าเสื่อมโทรม เป็นการปลูกป่าทดแทนป่าที่ถูกทำลายจนเสื่อมโทรม เช่น ป่าโคกใหญ่คำปลากั้ง เป็นต้น 2) การอนุรักษ์ป่า เป็นการรักษาป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์อยู่แล้วให้มีความสมบูรณ์ต่อไป ป้องกันไม่ให้เกิดการทำลายป่าทั้งทางตรงและทางอ้อม 3) การต่อต้านความอยุติธรรม เป็นรูปแบบที่เกิดขึ้นที่ป่าชุมชนโคกเขาวาเท่านั้น เพราะการจัดการป่าชุมชนมีจุดเริ่มต้นมาจากการต่อต้านการบุกรุกป่าชุมชนออกเอกสารสิทธิ์ครอบครองเป็นที่ดินส่วนบุคคล ชาวบ้านจึงเรียกร้องความเป็นธรรม แม้ชาวบ้านไม่อาจเรียกร้องผืนป่าที่ถูกบุกรุกคืนมาได้ แต่อย่างน้อยก็ได้ป้องกันผืนป่าถูกบุกรุกมากกว่านี้ 4) การให้ความรู้ เป็นการสอนหรือแนะนำวิธีปฏิบัติที่ก่อให้เกิดความยั่งยืน ใช้หรืออำนวยความสะดวกให้โดยไม่รู้จักหมดสิ้น รูปแบบการให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดการป่า เช่น การอบรม สัมมนา เป็นต้น ที่ป่าชุมชนดงใหญ่คำปลากั้ง พระครูสุวรรณโพธิ์ภิบาล และพ่อบัณฑิต อัคระปะชะ เป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญเรื่องการจัดการป่าชุมชน ได้รับการยอมรับว่าเป็นปราชญ์ชาวบ้าน เพราะทำงานเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าชุมชนมาเป็นเวลาหลายปีแล้ว ท่านทั้งสองได้เป็นวิทยากรให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนอยู่เสมออันว่าเป็นบุคลากรที่ทรงคุณค่าของกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนในปัจจุบัน 5) การส่งเสริมและพัฒนา พระสงฆ์มีบทบาทในการส่งเสริมการจัดการป่าที่โดดเด่นกว่าหน่วยงานราชการเสียอีก เพราะท่านเป็นผู้เสียสละอย่างแท้จริง ทำเพราะเล็งเห็นประโยชน์ที่คนในชุมชนจะได้รับทั้งในปัจจุบันและอนาคต ไม่ใช่เพียงเพราะทำตามหน้าที่เหมือนกับหน่วยงานราชการ ซึ่งมักไม่ค่อยติดตามผลของการทำงาน พระสงฆ์จะเป็นผู้นำพาชาวบ้านปลูกป่า บวชป่า และกิจกรรมอื่น ๆ เกี่ยวกับป่าเอง งบประมาณได้จากการบริจาคที่เกิดจากความเคารพศรัทธาในตัวท่านเอง เพราะคนบริจาคเล็งเห็นว่าเงินของพวกเขาจะถูกใช้อย่างคุ้มค่า ส่วนหนึ่งได้จากการสนับสนุนของหน่วยงานรัฐ ส่วนหนึ่งท่านบริจาคเพิ่มเติมเอง กิจกรรม/โครงการที่จัดว่าเป็นการส่งเสริมและพัฒนากิจการป่าชุมชน เช่น การปลูกป่า บวชป่า เข้าค่ายศึกษาป่า จัดงานประจำปี เป็นต้น สอดคล้องกับงานวิจัยของ สุกัลยา โหระเรือง เรื่อง พระพุทธศาสนากับการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน พบว่า เป็นที่ตระหนักชัดในปัจจุบันว่า โลกที่เราอยู่อาศัยในปัจจุบันนี้ไม่เหมือนเดิม เป็นโลกที่เปลี่ยนไป ระบบนิเวศในโลกกำลังเผชิญกับปัญหามานับการ อาทิ ภาวะโลกร้อน ฝนกรด และการใช้สารเคมีในภาคเกษตรกรรม เป็นต้น สืบเนื่องจากการกระทำที่ขาดความเคารพยำเกรงในสรรพสิ่งที่อยู่ร่วมกันบนโลกใบนี้ ส่งผลให้ระบบนิเวศวิทยาที่กำลังเผชิญกับภาวะวิกฤต แต่การกำจัดปัญหาส่วนใหญ่มักจะคำนึงถึงแต่ด้านกายภาพภายนอก หวังพึ่งพาเทคโนโลยีที่ทันสมัย โดยมองข้ามการแก้ปัญหาจากภายในที่มีมิติทางด้านจิตวิญญาณและพระพุทธศาสนาเชื่อมโยงเกี่ยวข้อง เพราะการแก้ปัญหาจากภายในจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อจิตใจมนุษย์ ส่งผลไปยังระบบนิเวศวิทยาได้อย่างแท้จริง และยั่งยืน (สุกัลยา โหระเรือง, 2560) แนวคิดในการอนุรักษ์ป่าชุมชนของป่าชุมชนโคกเขาวา

คือ “ต่อต้านความถูกต้อง แต่ไม่ชอบธรรม เพื่อรักษามรดกทางธรรมชาติไว้ให้ลูกหลาน” ป่าชุมชนทั้งหมดที่ศึกษามีหลักปฏิบัติที่เหมือนกันอย่างหนึ่งคือมีการแต่งตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน และกำหนดระเบียบปฏิบัติของคณะกรรมการ มีการประชุมหารือเพื่อกำหนดแนวทางอนุรักษ์ป่า ทำกิจกรรมร่วมกัน ติดตามการทำงาน แก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ตลอดจนหาแนวทางพัฒนาป่าชุมชนให้มีความเจริญก้าวหน้า ตั้งกฎระเบียบ/ข้อห้ามของป่าชุมชน เพื่อสร้างระเบียบปฏิบัติหรือบรรทัดฐานร่วมกัน ห้ามปฏิบัติในสิ่งไม่สมควรอันจะทำให้เกิดความเสียหายต่อป่าหรือการอนุรักษ์ป่า เช่น การลักลอบตัดไม้ เผาป่า เป็นต้น ในการตั้งกฎระเบียบป่าชุมชนนี้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการออกความคิดเห็นว่าควรห้ามเรื่องใดบ้าง การห้ามโดยกฎเพียงอย่างเดียวเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก วิธีการที่ได้ผลดีกว่าการห้ามคือปลูกจิตสำนึกชาวบ้านในการหวงแหนผืนป่าและใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม ซึ่งทำให้เขาห้ามใจตนเองได้และทำในสิ่งที่เหมาะสมต่อการอนุรักษ์ โดยเฉพาะการสนับสนุนการจัดการป่าชุมชนของรัฐยังมีน้อยมาก รัฐควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างจริงจัง ไม่ใช่เพียงแค่ฉาบฉวย เพราะปัจจุบันรัฐยังทำงานในเชิงรับมากกว่าเชิงรุก คณะกรรมการป่าชุมชนเป็นผู้ริเริ่มและดำเนินงานเกี่ยวกับการจัดการป่าเป็นหลัก ได้รับความร่วมมือจากรัฐบ้าง ไม่ได้รับบ้าง หรือได้รับสนับสนุนแต่ไม่เต็มที่ ทำให้บางครั้งคณะทำงานของชุมชนขาดกำลังใจในการทำงาน รัฐควรศึกษาวิถีประชาและกำหนดนโยบายพัฒนาอย่างจริงจัง และทำงานในเชิงรุกทั้งโดยการให้คำแนะนำการทำงาน การฝึกอบรม และการสนับสนุนงบประมาณดำเนินการ ซึ่งเป็นการได้ตอบโจทย์ชุมชนคือ ความต้องการของชาวบ้าน อันจะมีผลทำให้พัฒนาที่ยั่งยืน และสอดคล้องกับกายวิสัยของพระชาลยชัย เพชรดี เรื่อง แนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบมีส่วนร่วม: กรณีศึกษาโครงการส่งเสริมให้ที่พัคสงฆ์เขาธงทองช่วยงานด้านป่าไม้ บ้านป่าแดง ตำบลป่าเล่า อำเภอมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า ประชาชนมีการใช้ประโยชน์จากป่าทั้งทางตรงและทางอ้อม และมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่โครงการในระดับมาก กิจกรรมการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่เกี่ยวข้องกับโครงการมีความเหมาะสม ด้านแนวทางการพัฒนาการจัดการป่าไม้แบบมีส่วนร่วมมีดังนี้ จัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน จัดตั้งกฎระเบียบเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ ทำการรังวัดหมายเขตให้ชัดเจน การปลูกป่าเสริมในพื้นที่ใช้พันธุ์ไม้ให้เหมาะสมกับพื้นที่ การจัดแนวป้องกันไฟว่รอบพื้นที่โครงการ จัดกิจกรรมโครงการฝึกอบรมแก่ผู้นำชุมชน สมาชิกในชุมชน โดยเฉพาะเยาวชนในชุมชนนั้นด้วย (พระชาลยชัย เพชรดี, 2560)

สรุป/ข้อเสนอแนะ

หลักการและแนวปฏิบัติทางนิเวศวิทยาในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ ป่าเป็นสถานที่เงียบสงัด เหมาะแก่การปฏิบัติธรรม ป่าเป็นแหล่งอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค แนวปฏิบัติในการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์ ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการค้นหา

ปัญหา และสาเหตุของปัญหา มีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของชุมชน การมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนา การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการพัฒนา การมีส่วนร่วมในขั้นรับผลประโยชน์จากการพัฒนา และการมีส่วนร่วมประเมินผลการพัฒนา พระสงฆ์มีบทบาทโดดเด่นในการอนุรักษ์คือพระครูสุวรรณโพธิ์บาล และพระครูสถิตธรรมาภรณ์ กิจกรรมที่พระสงฆ์นำพาชาวบ้านทำ คือ การปลูกป่า และการบวชป่า การป้องกันไฟป่า รูปแบบการจัดการป่าชุมชนตามหลักนิเวศวิทยาของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ กิจกรรมในการอนุรักษ์ป่าชุมชน ได้แก่ การปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติในวันแม่แห่งชาติ ฟื้นฟูป่าที่เสื่อมโทรม การบวชป่า การสำรวจพันธุ์ไม้และพืชสมุนไพร เพื่อจัดทำบัญชีพันธุ์ไม้ การจัดงานประจำปี และการเข้าค่ายศึกษาป่าชุมชน

ข้อเสนอแนะการวิจัย การจัดการป่าชุมชนจำเป็นต้องมีองค์กรและเครือข่ายผู้รับผิดชอบหลัก ได้แก่ องค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน และองค์กรทางศาสนา รวมถึงการออกนโยบายที่สอดคล้องกับความต้องการในการรักษาป่าชุมชน จัดสรรงบประมาณที่เพียงพอ บูรณาการของภาคีเครือข่ายป่าชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การบังคับใช้กฎหมายกับกลุ่มนายทุนผู้มีอิทธิพลควรเสมอภาคเช่นเดียวกันกับประชาชนทั่วไป

เอกสารอ้างอิง

- กรมป่าไม้. (2560). เนื้อที่ป่าไม้ของประเทศไทย พ.ศ.2516 - 2558. เรียกใช้เมื่อ 15 กรกฎาคม 2560 จาก <http://forestinfo.forest.go.th>
- กาญจนา คุ่มทรัพย์. (2558). การจัดการป่าชุมชนท้องถิ่นอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านดอนหมู จังหวัดอุบลราชธานี. วารสารการเกษตรราชภัฏ, 14(1), 33.
- ณัฐวรรณ สุนทรวริทธิโชติ. (2556). การศึกษาสภาพปัญหาสิ่งแวดล้อมในเขตตำบลสามัคคี: กรณีศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประชาชน. ใน รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.
- พระครูพิพิธธรรม และคณะ. (2557). แนวทางการอนุรักษ์ป่าตามหลักคำสอนพระพุทธศาสนาเถรวาท. ใน รายงานวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช.
- พระชาญชัย เพชรดี. (2560). แนวทางพัฒนาการจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบมีส่วนร่วม: กรณีศึกษาโครงการส่งเสริมให้ที่พักสงฆ์เขาธงทองช่วยงานด้านป่าไม้ บ้านป่าแดง ตำบลป่าเลา อำเภอมะนัง จังหวัดเพชรบูรณ์. ใน รายงานวิจัย. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- พระอนุสรณ์ ปรุกโม. (2558). ศึกษาการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท. วารสารมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด, 4(2), 316-317.

- สุกัลยา โหระเรือง. (2560). พระพุทธศาสนากับการแก้ปัญหาในเวทีทวิภาคอย่างยั่งยืน. วารสารวิจัยราชภัฏพระนคร สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 12(1), 223.
- สุชาติ ชูเอน. (2555). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน : กรณีศึกษาตำบลวังมะปราง อำเภอวังหิน จังหวัดตรัง. วารสารวิทยบริการ, 23(3), 45.
- หนูเคน จันทาง. (2545). การศึกษารูปแบบและวิธีการฟื้นฟูวัฒนธรรมความเชื่อในการจัดการป่าชุมชน ตำบลสีชมพู อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดขอนแก่น. ใน รายงานการวิจัย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.